

CSEKE PÉTER

ERDÉLYI ARCOK

Beke György

(1927–2007.)

Lélekemelő nagyváradi ünnepségen hangzott el 2002. június 22-én a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület dísztermében: „Beke György munkássága a Magyar Örökség része.” Az 1995-ben alapított Magyar Örökség Díj Kuratóriuma döntött ekképpen. Akkor is tudtuk, és azóta még inkább megbizonyosodhattunk róla: Beke György enciklopédikus hungarológiája közös kincse az egyetemes magyarságnak. Nyolcvanadik életévében lezárult életműve azt sugallja: rajtunk is múlik, hogy egy történelmileg elvesztett évszázad után végre hozzánk pártoljon a jövő.

E kitüntetés történetéhez szorosan hozzátartozik, hogy amikor a Magyar Örökség-díjakat odaítélő bírálóbizottság választása az erdélyi magyar szociográfia kiváló művelőjére esett, magam épp egy hosszabb tanulmányban mértem fel a 75. születésnapjára készülő Beke György addigi életpályáját, írói munkásságát. Nem ért készületlenül tehát a felkérés, hogy laudációt mondjak róla. Mégsem volt könnyű dolgom, mert könyvterjedelmet igénylő mondanivalót kellett egy lényeg-láttató rövid műfajba sűrítanem.

Halála óta újra meg újra belém sajog a felismerés: hónapról hónapra gyűlnek/halmozódnak vele szemben (is) a mulasztásaink. Fő műve, a Barangolások Erdélyben impozáns sorozata, elakadt a 8. kötetnél. Sajtó alá kellene rendezni a szülőfalujáról, Uzonról, illetve a Kolozsvárról tervezett könyveinek anyagát. És meg kellene írni róla végre az első elemző kedvű monográfiát.

Hogy ne maradjanak gazdátlanul azok a gondok/gondolatok, amelyek szívét gyötörték. Nemcsak Kolozsváron.

A két világháború közötti időkben Ady, Móricz és Szabó Dezső szemlélete döntő módon meghatározta az értelmiségi pályára készülő fiatal nemzedékek tájékozódását az egész Kárpát-medencében. Eszmélető hatásukra maguk is arra keresték a választ, hogy a magyarság hol tévesztett utat, miért jutott a trianoni sorsra; másrészt az foglalkoztatta őket: a szétszabdalt nemzet szellemi egységét miként lehetne megőrizni, hogy megtisztult önértéktudattal magát a nemzetet is újjá lehessen teremteni. Indulásakor Beke György ezt az örökséget jussolta. Mert hogy eszmélkedésének idején Móricz Zsigmond és a népi írók vezérekara avatta be országos gondokba a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban; nagyszabású vállalkozásának ihletője, Orbán Balázs 1943-ban „adta a kezébe a tollat”... Elsőéves egyetemi hallgató korában már maga tartott előadást eszményképeiről. Hiszen addigra már sok olyan kérdésre kapott feleletet a népi írók műveiből, amelyek akkoriban őt magát is szenvedélyesen foglalkoztatták. Ezek közül kettő állt az első helyen: a társadalmi és nemzeti megalázottság. Az embertelenség maga. Eleven sebként hordozta ugyanis a lelkében, hogy „a régi román világban” édesapját azért bocsátották el köztisztviselői állásából, mert nem volt hajlandó áttérni a görögkeleti hitre, vagyis átállni romának.

Életpályájának és munkásságának az alakulásában a történelmi idő és a helyszín egyaránt fontos szerepet játszott, amiként alapvető műfajának, az írói szociográfiának az újjáteremté-

sében, „teherbírásának” a kipróbálásában is. Nyolcvan esztendejéből huszonnégyet töltött az útnak indító szülőföldön, az 1849-es magyar szabadságharc emlékét idéző Háromszéken, huszonkét évet „szolgált” Bukarestben, tizenhatot dolgozott a történelmi Erdély fővárosában, hatvankét éves korától pedig már budapestiként, végre az írói szabadság légkörében alkotva, egyszerűen „csak az volt a dolga”; hogy ő – Beke György. Nagy vállalkozások korának hőse, s egyszersmind alázatos nemzeti nap-számosa. Aki kisebbségi viszonyok közé született, de többségi helyzetben eszmélkedett; aki a negyvenes évek elején szerzett eszményeihez próbált hű maradni bukaresti „22 éve” idején is, akárcsak az általa felfedezett Kossuth-emigránsok 1849 után, a román fővárosban; akinek Kolozsváron ívelt fel a pályája, de aki – miután a diktatúra vészkorszakában kiütöttek kezéből a tollat – Budapestre menekítette élete fő művét, erdélyi barangoló könyveinek az egész nemzethez szóló üzenetét.

Sokatmondó tény: Beke György – eredetileg tizenkét kötetesre tervezett – erdélyi barangoló könyveinek impozáns sorozata akkortól kezdett megvalósulni, amikor huszonkét évi bukaresti tartózkodás után, a hetvenes évek derekán átköltözhetett a magyarok számára akkoriban már zárt várossá nyilvánított Kolozsvárra. Előbb egy Borhánics utcai tömbházlakásba, onnan pedig a Borjómál oldalába, a Szervátiusz-műteremház közelébe. Nagy anyagi ráfizetéssel, de a sajátjába. Nem telt el úgy hét, hogy a napi munka után egyszer-kétszer ne találkoztunk volna friss kéziratunk, műhelygondjaink megbeszélése végett, amelyeket rendszerint késő éjszakába nyúló séták követtek. Mivel nem szeretett egyedül útra kelni – kellő oka volt rá! –, gyakorta beülhettem melléje a barangoló könyvekben is „megörökött” zöld Skodájába. Többnyire együtt indultunk a Szilágyságba, Fehér megyébe, Beszterce-Naszód vidékére, Nagybánya és Szatmárnémeti környékére, a moldvai Szeret mentére. A diktatúra utolsó két esztendejében, mielőtt áttelepült volna Budapestre, tőzsomszédok voltunk a Palocsay-kert mellett. És azok voltunk azóta is, valahányszor akadémiai ösztöndíjjal pár hetet a Dózsa György útra nyíló Abonyi utcában tölthettem.

A két világháború között, amikor a szociográfia virágkorát élte, a szellemi ellenállás mellett a műfaj legfőbb ismérve a nemzetépítő enciklopédikus hungarológia volt. Ez tudatosodik Beke Györgyben Kolozsvárt – ahol az írói szemlélet kitágulásának és a politikai viszonyok beszűkülésének a drámáját élte át –, s maga is az enciklopédikus hungarológia ismerettárával feltöltődve vállalkozott az egyre magabiztosabb valóságfeltárára. Ráértett arra, hogy a szociográfiai töltetű riportjai által vágott csapásán haladva, tágabb szellemi horizontokig juthat el, életbevágóan fontos értéktartományokat hódíthat vissza számunkra. Önnön gátlásai alól is felszabadulva, valósággal örömet lelte abban, hogy mondanivalója érdekében a köztudatból már kihullott vagy megfakult történelmi, irodalmi, művelődés- és helytörténeti, egyház- és iskolatörténeti, néprajzi, népesedési

A BUDAI VIGADÓ 107 ÉVE A KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN

stb. vonatkozású tényeket, dokumentumokat, adatokat „mozgósíthat”. Ugyancsak „kolozvári életidejében” fedezte fel – amikor a korábbi rendszertelen országjárást háttérbe szorította a megtervezett *barangolás*ok programja –, hogy a nemzetiségi tudatnak eltérő változatai vannak a Székelyföldön és a Partiumban, a szórványvidékeken és a csángó településeken. Ezeket a megkülönböztető és mégis egymásra utaló jegyeket igyekezett a maga „szellemi földrajzának” a térképére fölrajzolni, Erdély nagy romlásának idején az életet továbbvívő erőket láthatóvá tenni.

Hogy mit jelentett számára az írói szabadság átélése Budapesten? Sorjázó kötetek¹ azt bizonyítják, hogy azóta is változatlanul folytatta a kisebbségi sors búvárlását. De most már tágabb kitekintéssel, egyszerre figyelve valamennyi kisebbségi régióra a Kárpát-medencében. Szlovákiában, a Kárpátalján, Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában járva arra jött rá: legfőbb ideje a sokféle magyar sors tanulságai számbavételének és egybevetésének. *Barangoló* könyveinek újjászervezése okán gyakran hazlátogatott Erdélybe. Örömmel tapasztalta, hogy az erdélyi magyarság is kezd a nemzet egységében gondolkodni.

Mindez óhatatlanul kihatott az impozáns életműsorozat újjászervezésére. Az 1996-tól indított sorozat mind külső, mind belső arányaiiban szemléleti gazdagodásról, gondolati elmélyültségről és szerkezeti „léptékváltásról” tanúskodik. A *Barangolások Erdélyben* nyolc kötetében – elgondolásai szerint az uzoni, illetve a kolozvári szociográfia koronázta volna meg a sorozatot – a nemzeti szempont primátusa érvényesül. Pontosabban: az erdélyi magyarság történelmi teherbírásiának, lelki ellenállásának és sorsképletének a letisztult megragadása az összmagyarság sorsáért érzett felelősség vibráló erejétől kap távlatot.

Tanítványaim állapították meg a bukaresti és a budapesti kiadványok egybevetése során: „ez” a sorozat már nem „az” a sorozat. A *Szigetlakók*ban például három korábbi kötetet vont össze (*Szilágysági hepehupa*, *Nyomjelző rokonság*, *Búvópatakok*),² ugyanakkor az „ominózus” *Boltívek teherbírása* terjedelmileg is csaknem a duplája az „eredetinek”.³ Az idő rostáján kihulltak a „meddőszövegek”, azok a részek, amelyeket annak idején eleve „villámhárítónak” szánt, amelyek nélkül nem jelenhettek volna meg a szóban forgó kötetek. Különös gonddal vigyázott

azonban arra, hogy „tovább éltesse” román szereplői közül azokat, akik emberségükkel, tetteikkal „becsérték magukat” az erdélyi tájak magyar történelmébe. Az is magától értetődő, hogy visszaállította a cenzúra és az öncenzúra áldozatául esett fejezeteket, szövegrészeket, mondatokat és mondatrészeket, kulcsfontosságú fogalmakat és kifejezéseket. Nem csak az időszerűtlenné vált szövegek elhagyásával, illetve a csonkolás előtti „szövegállapot” helyreállításával változtak meg az arányok: szembevetendő a kilencvenes évekbeli széttekintés eredménye is. A régebbi történések háttérvilágának a felrajzolásával láthatóbbá váltak a kisebbségi küzdelmek emberi dimenziói. Tisztább hangsúlyt kapott a létérzés és a tudatállapot, a borongó kilátástalanság és a fel-felcsillanó reménysugár, az önmagunk erejébe vetett hit és a József Attila-i „közös ihlet”-ből táplálkozó szolidaritás érzékeltetése. Az újjászervezett sorozat körültekintőbb történelmi látásmódról és egyszersmind az írói szabadság mélyebb lélegzetvételéről, magával ragadó ritmusáról tanúskodik. Jótékonyan hatott, hogy a szerzőnek immár nem kellett visszafognia tollát, nem kellett „szemérmes elhallgatásokba” burkolóznia: nyíltan írhatott a korábbi tabutémákról, például az 1956 utáni romániai terror áldozatairól is.

A Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztályának alapító-elnökeként, 2001 októberében, az írói szociográfia múltjáról és jövőjéről szervezett kolozvári tanácskozáson azt kérdezte a jelenlévőktől, köztük a tanítványaimtól: szükség van-e még írói szociográfiára? Merthogy sokan tagadják. Érvéleése így hangzott:

„Lépten-nyomon olyan események történnek – városban és falun, az anyaországban és a Kárpát-medence egészében –, amelyek a jobb emlékeztetőekben felidéznek a szociográfiai irodalom (ha úgy tesszük, a népi irodalom) egykori tetteit, megállapításait és jóslatát. Érezzük ilyenkor, hogy az iránytű veszett el eszmék, célok, céltalanságok és az egyéni törtétekek kavargásában. Nem pótolhatják az írói szót semmilyen közvélemény-kutatások – amúgy is manipulált – összehasonlító grafikonjai, a különböző jövőkutató intézmények vagy éppen a tudálekoskodó politológusok, a demokrácia kenyérpasztító képződményei. Mert az író minden műfajban (ha csak ugyan író) a lelkekhez szól, elgondolkodtat, és engedi, hogy utána mi gondolkodjunk. Nem óriásplakát az írói mű az éppen ajánlott foglalkozásról, hanem a megszenvedett emberi igazság felajánlása a köz boldogulására.”

Gondolkodjunk tehát. És cselekedjünk.

¹ *Magyar gondok Erdélyben. Egyéni feljegyzések közös fájdalomokról.* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1990.; *Erdély jelene és jövője.* Erdélyi Szövetség, Bp., 1991.; *Egyetlen út: az önrendelkezés,* 1993.; *Atlantisz harangoz. A magyarság sorsa Erdélyben 1918–1992.* Szenci Molnár Társaság, Bp., 1993.; *A lánzsza hegye. Egy befejezhetetlen per drámája.* Apáczai Könyvműhely – Intermix Kiadó, Budapest – Ungvár, 1993.; *Népek nagy romlása a román uralom alatt. A román népet is beleértve.* Szenci Molnár Társaság, Bp., 1994.; *Hadi utak Erdélyben. Barangolások magyar katonák nyomában.* NIS Kiadó, Kolozsvár, 1994.; *A nyitrai gróf feláldozása.* Antológiai Kiadó és Nyomda, Lakitelek, 1995.; *Peremvidékek magyarsága.* Szenci Molnár Társaság, Bp., 1995.; *Védekező anyanyelv.* A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Bp., 1997.; *Kossuth-emigráció Bukarestben. Magyar emlékiratok a régi Romániában.* Közok, Bp., 1998.; *Magyar áfium. Trianon fogságában.* Püski, Bp., 1999.; *Gyulafehérvár árnyékában.* Státus Kiadó, Csíkszereda, 2002.; *Megrokkant élet. Kisebbségi utazások.* Kapu Könyvek, Bp., 2002.

² Beke György: *Szigetlakók.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 1996.

³ Beke György: *Boltívek teherbírása.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 1998.